

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز
دانشکده حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمد آشوری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمود باقری

نگارش:

نگین حقیقت

تیر ماه ۱۳۹۰

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	درآمد
۷	کلیات
۸	۱- مفاهیم حقوق مالکیت فکری
۱۰	۱-۱- تعریف حقوق مالکیت صنعتی
۱۱	۱-۲- تعریف حقوق مالکیت ادبی و هنری
۱۲	۲- سیر تاریخی حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری
۱۲	۲-۱- پیشینه حمایت کیفری از حقوق مالکیت صنعتی
۱۶	۲-۲- پیشینه حمایت کیفری از حقوق مالکیت ادبی و هنری
۲۰	۳- مبانی حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری
۲۰	۳-۱- منع اضرار
۲۱	۳-۲- نظم عمومی
۲۲	بخش نخست: جرایم و ضمانت اجراهای کیفری ناشی از نقض حقوق مالکیت صنعتی
۲۴	فصل نخست: جرایم مرتبط با نوآوری ها
۲۴	مبحث نخست: نقض حقوق صاحب گواهینامه اختراع
۲۶	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم
۳۳	گفتار دوم: مجازات ها
۳۳	مبحث دوم: تجاوز به حقوق ناشی از طرح های صنعتی
۳۴	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم
۳۷	گفتار دوم: مجازات ها
۳۷	فصل دوم: جرایم مرتبط با اعتبار تجاری
۳۸	مبحث نخست: جعل علامت تجاری
۳۸	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم
۴۲	گفتار دوم: مجازات ها
۴۲	مبحث دوم: استفاده ناروا از علامت تجاری
۴۳	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم
۴۶	گفتار دوم: مجازات ها
۴۷	مبحث سوم: نقض محرمانگی اسرار تجاری در بستر مبادلات الکترونیک
۴۸	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم
۵۱	گفتار دوم: مجازات ها
۵۱	فصل سوم: جرایم مرتبط با ارقام گیاهی
۵۳	مبحث نخست: ثبت و معرفی ارقام ثبت شده دیگری به نام خود
۵۳	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم

گفتار دوم: مجازات	۵۴
مبحث دوم: بهره برداری غیرمجاز از ارقام ثبت شده	۵۵
گفتار نخست: بررسی ارکان جرم	۵۵
گفتار دوم: مجازات	۵۶
فصل چهارم: جرایم مرتبط با نشانه های جغرافیایی	۵۶
مبحث نخست: معرفی و انتساب غیر واقعی مبدأ جغرافیایی کالا	۵۷
گفتار نخست: بررسی ارکان جرم	۵۸
گفتار دوم: مجازات ها	۵۹
مبحث دوم: استفاده در مقام رقابت نام مشروع	۶۰
گفتار نخست: بررسی ارکان جرم	۶۰
گفتار دوم: مجازات ها	۶۲
بخش دوم: جرایم و و ضمانت اجراهای کیفری ناشی از نقض حقوق مالکیت ادبی و هنری	۶۳
فصل نخست: جرایم مندرج در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان	۶۵
مبحث نخست: نشر یا پخش یا عرضه اثر دیگری بدون اجازه صاحب حق	۶۶
گفتار نخست: بررسی ارکان جرم	۶۷
گفتار دوم: مجازات	۶۹
مبحث دوم: چاپ، پخش و نشر ترجمه دیگری بدون اجازه	۶۹
گفتار نخست: بررسی ارکان جرم	۷۰
گفتار دوم: مجازات	۷۰
مبحث سوم: کاربرد نام و عنوان و نشان ویژه ای که معرف اثر دیگری است به ترتیبی که القای شبهه کند	۷۱
گفتار نخست: بررسی ارکان جرم	۷۱
گفتار دوم: مجازات	۷۳
مبحث چهارم: عدم اعلام و درج نام پدید آورنده اثر در هنگام اقتباس از اثر یا استناد به آن به منظور انتفاع	۷۳
گفتار نخست: بررسی ارکان جرم	۷۴
گفتار دوم: مجازات	۷۵
مبحث پنجم: تغییر یا تحریف آثار ادبی- هنری و نشر آن بدون اجازه پدید آورنده	۷۵
گفتار نخست: بررسی ارکان جرم	۷۶
گفتار دوم: مجازات	۷۶
مبحث ششم: جرم ارتكابی توسط چاپخانه ها	۷۷
گفتار نخست: بررسی ارکان جرم	۷۷
گفتار دوم: مجازات	۷۸
فصل دوم: جرایم مندرج در سایر قوانین	۷۸
مبحث نخست: نشر، پخش و عرضه غیر قانونی کتب و نشریات و آثار صوتی	۷۹

۸۰	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم.....
۸۱	گفتار دوم: مجازات.....
۸۱	مبحث دوم: تولید، پخش و عرضه غیر قانونی آثار سمعی- بصری.....
۸۲	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم.....
۸۲	گفتار دوم: مجازات ها.....
۸۴	مبحث سوم: نقض حقوق پدیدآورنده نرم افزار.....
۸۴	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم.....
۸۵	گفتار دوم: مجازات ها.....
۸۵	مبحث چهارم : نقض حق مؤلف در بستر مبادلات الکترونیکی.....
۸۶	گفتار نخست: بررسی ارکان جرم.....
۸۷	گفتار دوم: مجازات ها.....
۸۸	نتیجه گیری و ارائه پیشنهاد.....
۹۱	فهرست منابع.....

چکیده

امروزه با افزایش اهمیت حقوق مالکیت فکری، حمایت کیفری از آن امری اجتناب ناپذیر است. حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری ناظر به جرم انگاری رفتارهای ناقض حقوق مالکیت فکری و به تبع آن تعیین ضمانت اجرای کیفری برای آن ها می باشد. که در این حوزه منع اضرار به غیر، رشد و پیشرفت اقتصادی، تشویق صاحبان آفرینش های فکری و سلامت روابط بین افراد از جمله دلایل حمایت کیفری از این حقوق می باشند. در نظام عدالت کیفری ایران «قانون حمایت از حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان» مصوب ۱۳۴۸ و «قانون ثبت اختراعات، طرح های صنعتی و علائم تجاری» مصوب ۱۳۸۶، بیشترین جرم انگاری ها را در راستای حمایت کیفری مقرر نموده اند. به منظور حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری در ابتدا نیاز به شناخت مفاهیم این حقوق، پیشینه ی حمایت و مبانی و خاستگاه های سرزنش پذیری رفتارهای ناقض این حقوق است که در این حوزه منع اضرار به دیگری و نظم عمومی مبانی حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری تلقی می شوند. حمایت کیفری از این حقوق ناظر به جرایم علیه حقوق مالکیت صنعتی و حقوق مالکیت ادبی و هنری است و در پی روشن نمودن عناصر تشکیل دهنده این جرایم و بررسی مجازات های مقرر برای آن ها می باشد و این پژوهش در نهایت به ارائه نتیجه گیری و پیشنهاد هایی در جهت جرم انگاری دقیق اعمال ناقض حقوق مالکیت فکری به گونه ای که همه موضوعات را در بر بگیرد می پردازد و سپس به لزوم تعیین مجازات های متناسب و مؤثر اشاره خواهد کرد

واژگان کلیدی: مالکیت فکری- حمایت کیفری - مالکیت صنعتی- مالکیت ادبی و هنری -
جرایم- ضمانت اجرای کیفری

درآمد

باتوجه به گسترش تحولات اقتصادی و بازرگانی و حرکت کشورهای جهان به سمت نظام‌های یکپارچه اقتصادی، کشورهای در حال توسعه مانند ایران گریزی جز همگام شدن با سایر کشورهای پیشرو و پذیرش نظام حمایت همه جانبه از حقوق مالکیت فکری ندارند. در حال حاضر آفرینش‌های فکری که حاصل فکر و اندیشه انسان است و موضوع حمایت حقوق مالکیت فکری واقع شده است به اندازه اموال مادی و ملموس از اهمیت برخوردارند و نقش آنها در ارتقای سطح رفاه و پیشرفت کشور امری بدیهی است.

تمام مسایل اجتناب‌ناپذیر فوق سبب شده است تا دولت‌ها به وضع قوانین ملی و مقررات بین‌المللی در زمینه آثار فکری بپردازند. اعلامیه جهانی حقوق بشر^۱ که یکی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی در این زمینه محسوب می‌شود در ماده ۲۷، حمایت از منافع مادی و معنوی ناشی از مالکیت فکری را به رسمیت شناخته است به موجب این ماده: «۱- هر کس حق دارد آزادانه در زندگی فرهنگی اجتماع شرکت کند، از فنون و هنرها متمتع گردد و در پیشبرد علمی و فواید آن سهیم باشد. ۲- هر کس حق دارد از حمایت منافع معنوی و مادی آثار علمی، فرهنگی یا هنری برخوردار شود.»

حقوق مالکیت فکری به دو شاخه کلی حقوق مالکیت صنعتی و حقوق مالکیت ادبی و هنری تقسیم می‌شود که در ادامه نوشتار به آن خواهیم پرداخت.

الف- تعریف مسأله

حمایت کیفری ناظر به جرم‌انگاری رفتارهای خلاف قانون و تعیین ضمانت اجراهای کیفری برای آنها است. در حوزه حقوق مالکیت فکری هنگامی که سخن از حمایت کیفری

^۱ - Universal Declaration on Human Rights (UDHR 1948)

می‌شود؛ منظور از آن جرم‌انگاری رفتارهای ناقض حقوق مالکیت فکری توسط قانونگذار و به تبع آن تعیین کیفر متناسب با آنهاست. در زمینه آفرینش‌های فکری حمایت کیفری مؤثر اجتناب‌ناپذیر است تا پدیده آورانگان این آثار بتوانند با اطمینان خاطر دست به خلق نوآوری بزنند. خلاءهای قانونی در زمینه جرم‌انگاری تجاوز به برخی از موضوعات حقوق مالکیت فکری مانند مدارهای یکپارچه و یا فناوری‌های زیستی (به استثنای ارقام گیاهی) موجب شده است که شاهد نقض هرچه بیشتر حقوق مربوط به آنها باشیم.

تمام ضرورت‌های فوق دولت‌ها را به اتخاذ تدابیر لازم و وضع مقررات ملی و بین‌المللی واداشته است. چارچوب نوین حمایت از حقوق مالکیت فکری در سطح بین‌المللی و به صورت گسترده به اواخر قرن نوزدهم میلادی برمی‌گردد. کنوانسیون پاریس برای پشتیبانی از مالکیت صنعتی در سال ۱۸۸۳ میلادی و کنوانسیون برن برای حمایت از مالکیت ادبی و هنری در سال ۱۸۸۶ نمونه‌ای از بازتاب حمایت بین‌المللی از حقوق مالکیت فکری به شمار می‌روند. ایران در سال ۱۳۳۷ کنوانسیون پاریس را پذیرفت ولی هنوز به کنوانسیون برن نپیوسته است.

در ایران حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری سابقه چندان طولانی ندارد. حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری با تصویب قانون مجازات عمومی در سال ۱۳۰۴ آغاز شد. در سابقه تقنینی حقوق ایران قوانین دیگری نیز وجود دارند که از حیث ضمانت اجراهای کیفری دارای ضعف‌ها و کاستی‌هایی هستند و در ادامه به آن‌ها خواهیم پرداخت.

اهمیت روزافزون حقوق مالکیت فکری و مغفول ماندن اهمیت تلاش‌های فکری بشر از دید قوانین کیفری در بسیاری از حوزه‌ها، نگارنده را بر آن داشت که به بررسی حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری بپردازد.

ب- ضرورت تحقیق

نقش حمایت از حقوق مالکیت فکری در رشد و پیشرفت کشور امری بدیهی است. وجود یک نظام حمایتی مؤثر و همه جانبه موجب ایجاد انگیزه برای صاحبان آثار فکری می‌شود تا دستاوردهای فکری خود را به منصفه ظهور برسانند و در نتیجه آن هم جامعه هم پدیدآورنده از آن ابداع و آفرینش بهره‌مند خواهند شد. حمایت مؤثر از آفرینش‌های فکری موجب افزایش سرمایه‌گذاری داخلی در عرصه‌های مختلف علمی، صنعتی، ادبی و هنری و... می‌شود هم چنین در سطح خارجی باعث ایجاد امنیت برای سرمایه‌گذاران می‌شود تا بدون دغدغه در مورد استفاده غیر مجاز از دستاوردهایشان فن‌آوری خود را به کشورهای در حال توسعه انتقال دهند. نقص مقررات در جرم‌انگاری نقض حقوق مالکیت فکری و وجود ضمانت‌اجراهایی کیفری محدود و ناکارآمد، دغدغه اینجانب در پرداختن به این موضوع است.

ج- اهداف تحقیق

هدف نگارنده از این پژوهش در درجه اول ارایه تصویری از قوانین و مقررات موجود در ارتباط با حقوق مالکیت فکری است و سپس بیان کاستی‌ها و خلاءهای نظام قانونگذاری کیفری و تلاش در راستای آگاه‌سازی مقنن نسبت به وضع قوانین کیفری مبنی بر جرم‌انگاری نقض تمامی موضوعات حقوق مالکیت فکری و ایجاد ضمانت‌اجراهایی کیفری مؤثر در این زمینه است، تا از طریق بتوان به پیشرفت در ابعاد گوناگون نایل آمد.

د- سوالات

این پژوهش در پی پاسخگویی به سوالات زیر است:

- ۱- رابطه حقوق کیفری و حقوق مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران چگونه است؟
- ۲- آیا در ایران قوانین کیفری جامع برای حمایت از حقوق مالکیت فکری پیش‌بینی شده است؟

ه- سابقه تحقیق

در زمینه حقوق مالکیت فکری کتاب‌ها و پژوهش‌های زیادی صورت گرفته است اما در این میان به جنبه‌های کیفری حقوق مالکیت فکری توجه اندکی مبذول شده است و به صورت جامع و در همه ابعاد به حمایت کیفری از آن نپرداخته‌اند. به عنوان مثال می‌توان به کتاب «حقوق کیفری مالکیت ادبی و هنری» نوشته ساناز السنی اشاره نمود که تنها به یک شاخه از حقوق مالکیت فکری یعنی مالکیت ادبی و هنری توجه داشته است و به حمایت کیفری از حقوق مالکیت صنعتی نپرداخته است. و نیز کتاب «حقوق اختراعات» دکتر سیدحسین میرحسینی که در آن بصورت مختصر به ضمانت اجرای کیفری مندرج در قوانین که محدود به حوزه حقوق اختراعات می‌باشد پرداخته است و یا مقاله «ضمانت اجرای حقوق مالکیت ادبی و هنری در حقوق ایران و موافقت نامه‌های بین‌المللی» نوشته مریم شیخی که تنها به مالکیت ادبی و هنری پرداخته است و بیشتر بر مسئولیت حقوقی نقض این حقوق توجه داشته و کمتر به مسئولیت کیفری پرداخته است و یا مقاله «جرایم علیه اسرار تجاری» نوشته مصطفی‌السان که تنها محدود به نقض حقوق یکی از شاخه‌های مالکیت صنعتی است و نیز پایان‌نامه «حمایت کیفری از حق مالکیت به علایم تجاری» نوشته مجتبی ارادتی که آن نیز تنها به یکی از مصادیق حقوق مالکیت صنعتی از دید کیفری توجه داشته است و از این نظر جامع نیست.

در پژوهش حاضر سعی شده است تا به صورت جامع به جنبه کیفری موضوعات حقوق مالکیت فکری پرداخته شود و تنها به بیان حمایت کیفری از برخی مصادیق بسنده نشود.

و- روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی است و باتوجه به متغیر زمان، آرشیوی اسنادی است و نیز باتوجه به مکان تحقیق، کتابخانه‌ای است، در راستای روش کتابخانه‌ای از کتب قوانین و مقررات داخلی، اسناد بین‌المللی، پایان‌نامه‌ها و مقالات فارسی و خارجی استفاده شده است، روش تحقیق باتوجه جنس داده‌ها کیفی است.

ز- ساماندهی مطالب

این پژوهش ابتدا به بررسی کلیات می‌پردازد و سپس در دو بخش به بیان مطالب می‌پردازد. کلیات شامل سه مقوله است: نخست به مفاهیم حقوق مالکیت فکری اشاره دارد، سپس پیشینه حقوق مالکیت فکری را بیان می‌دارد و در نهایت مبانی حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری بررسی می‌شود. بخش نخست، بررسی جرایم و ضمانت اجرای کیفری ناشی از نقض حقوق مالکیت صنعتی است که شامل چهار فصل است: فصل اول جرایم مرتبط با نوآوری‌هاست، فصل دوم جرایم مرتبط با اعتبار تجاری است فصل سوم به جرایم مرتبط با ارقام گیاهی اشاره دارد و در فصل چهارم جرایم مرتبط با نشانه‌های جغرافیایی بررسی می‌شود. بخش دوم، به بررسی جرایم و ضمانت اجرای کیفری ناشی از نقض حقوق مالکیت ادبی و هنری می‌پردازد و شامل دو فصل است: فصل اول جرایم مندرج در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان را بررسی می‌کند و فصل دوم به جرایم مندرج در سایر قوانین می‌پردازد و در نهایت به ارائه نتیجه‌گیری و پیشنهاد می‌پردازیم.

۱- مفاهیم حقوق مالکیت فکری

حقوق مالکیت فکری^۱ که به تعبیر عده‌ای حقوق مالکیت معنوی نیز گفته می‌شود به حمایت از دستاورد و ثمره تلاش‌های فکری بشر در زمینه‌های صنعتی و تجاری، علمی، ادبی و هنری می‌پردازد.

در واقع به همان اندازه که اموال مادی و ملموس در حقوق مورد توجه قرار گرفته است آفرینش‌های فکری نیز از اهمیت به‌سزایی برخوردار هستند. حق مالکیت فکری بنا به تعریفی عبارت است از: «رابطه حقوقی بین اثر فکری و آفریننده آن که به موجب قانون، صاحب اثر حق بهره‌برداری مالی و معنوی از آن را پیدا می‌کند.»^۲

حق مالی یا مادی اثر قابل واگذاری به غیر است، اما در مقابل حق معنوی که به صاحب آن اختیار انتفاع انحصاری از فعالیت یا فکر انسان می‌دهد^۳، قابل انتقال نیست. بند ۸ ماده ۲ کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) مالکیت فکری را شامل حقوق مربوط به موضوعات زیر می‌داند:

- ۱- آثار علمی، ادبی و هنری
- ۲- اجراهای مربوط به مجریان، تولیدات ضبط صدا و سازمان‌های پخش عمومی
- ۳- اختراعات در کلیه زمینه‌های تلاش‌های بشری
- ۴- کشفیات علمی
- ۵- طرح‌های صنعتی
- ۶- علائم تجاری، علائم خدماتی و نام‌های تجاری و عناوین
- ۷- حمایت در مقابل رقابت نامشروع و کلیه حقوق دیگری که از فعالیت فکری در حوزه‌های صنعتی، علمی، ادبی و هنری ناشی می‌شود.

^۱ - Intellectual Property Rights

^۲ - امامی، اسداله، حقوق مالکیت معنوی، جلد اول، چاپ اول، میزان، تهران، ۱۳۸۶، ص ۴۸

^۳ - کاتوزیان، ناصر، دوره مقدماتی حقوق مدنی (اموال و مالکیت)، چاپ ششم، میزان، تهران، ۱۳۷۶، صص ۲۳ و ۲۴

در موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)^۱، اصطلاح حقوق مالکیت فکری را شامل: حق کپی‌برداری، حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان صفحه گرامافون و سازمان‌های پخش‌کننده علایم تجاری، نشانه‌های جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، اختراع، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه و حفاظت از اطلاعات افشا شده می‌داند.^۲ در سایر مقررات بین‌المللی نیز حمایت از حقوق مالکیت فکری به رسمیت شناخته شده است.^۳

باتوجه به مراتب فوق، حقوق مالکیت فکری به دو شاخه کلی حقوق مالکیت صنعتی و حقوق مالکیت ادبی و هنری تقسیم می‌شود.

^۱ - Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)

^۲ - WIPO, Agreement between the WIPO and the WTO and Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Geneva, 1997, p. 15.

^۳ - ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر (مصوب ده دسامبر ۱۹۴۸ م) مقرر می‌دارد: «۱- هر کس حق دارد آزادانه در زندگی فرهنگی اجتماع شرکت کند، از فنون و هنرها متمتع گردد و در پیشبرد علمی و فواید آن سهم باشد ۲- هر کس حق دارد از حمایت منافع معنوی و مادی آثار علمی، فرهنگی یا هنری خود برخوردار شود.»

- ماده ۱۶ اعلامیه اسلامی حقوق بشر (مصوب ۱۴ محرم ۱۴۱۱ ق): «هر انسانی حق دارد از ثمره دستاوردهای علمی یا ادبی یا هنری یا تکنولوژیکی خود سود ببرد و حق دارد از منافع ادبی و مالی حاصله حمایت نماید مشروط به اینکه دست‌آورد (اثر) مغایر با احکام شریعت نباشد.»

- ماده ۱۵ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۹ م): «۱- کشورهای طرف این میثاق حق هر کس را در امور ذیل به رسمیت می‌شناسند:

الف- شرکت در زندگی فرهنگی

ب- بهره‌مند شدن از پیشرفت‌های علمی و تجاری آن

ج- بهره‌مند شدن از حمایت منافع معنوی و مادی ناشی از هر گونه اثر علمی-ادبی یا هنری که مصنف یا مخترع آن است
۲- تدابیری که برای تأمین اعمال کامل این حق توسط کشورهای طرف این میثاق اتخاذ خواهد شد باید شامل تدابیر لازم برای تأمین حفظ و توسعه و ترویج علم و فرهنگ باشد.

۳- کشورهای طرف این میثاق متعهد می‌شوند که آزادی لازم برای تحقیقات علمی و فعالیت‌های خلاقه را محترم بشمارند.

۴- کشورهای طرف این میثاق به فواید حاصل از تشویق و توسعه همکاری و تماس‌های بین‌المللی در زمینه علم و فرهنگ اعتراف می‌نمایند.»

۱-۱- تعریف حقوق مالکیت صنعتی

حقوق مالکیت صنعتی^۱ به عنوان بخش مهمی از حقوق مالکیت فکری با تعاریف گوناگونی مواجهه بوده است. برخی این حقوق را تحت عنوان مالکیت صنعتی و تجاری یاد کرده‌اند و معتقدند شامل حقوق مختلفی است که در نتیجه سعی و ابتکار و کوشش تجار و صاحبان صنایع و مخترعین حاصل می‌شود.^۲ عبارت مالکیت صنعتی معرف «مجموعه حقوق هماهنگی است که دارای هدف معینی می‌باشد و این هدف خاطر فرد یا جمع را مطمئن می‌سازد که محصول صنعتی یا تجاری او مورد سوء استفاده قرار نمی‌گیرد و در برابر تجاوزات غیر قانونی حمایت می‌شود»^۳ و یا به عبارتی دیگر، حقوق مالکیت صنعتی، «مجموعه حقوق و امتیازات انحصاری است که طبق قانون، به مخترعان، طراحان و سایر مبتکران مخلوقات مربوط به حوزه‌های صنعتی اعطا می‌شود»^۴

مفهوم صنعت در قلمرو حقوق مالکیت صنعتی به مفهوم عام آن مد نظر است و به موجب بند ۳ ماده ۱ کنوانسیون پاریس، این مفهوم نه تنها به صنعت و تجارت به معنای اخص اطلاق می‌شود بلکه شامل صنایع کشاورزی و استخراجی نیز می‌شود. ماده ۲ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶ نیز صنعت را در معنای گسترده آن استعمال نموده است.^۵ موضوع حمایت حقوق مالکیت صنعتی، حق اختراع^۶، نمونه اشیاء مفید^۷، علامت تجاری^۸، علامت خدماتی^۹،

^۱ - Industrial Property Rights

^۲ - ستوده تهرانی، حسن، حقوق تجارت، جلد اول، چاپ اول، نشر دادگستر، تهران، پاییز ۱۳۷۴، ص ۴۳

^۳ - امامی، نورالدین، حق مخترع، چاپ اول، سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۰، ص ۲

^۴ - حبیبی، سعید، جزوه درسی «حقوق مالکیت صنعتی»، دانشگاه تهران، نیمسال اول سال تحصیلی ۱۳۸۸-۸۹، ص ۸

^۵ - ماده ۲ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی، علائم و نام‌های تجاری مقرر می‌دارد: «... مراد از صنعت معنای گسترده‌ی آن است و شامل مواردی نظیر صنایع دستی، کشاورزی، ماهی‌گیری و خدمات نیز می‌شود.»

^۶ - Patent

^۷ - Utility Models

^۸ - Trade Mark

^۹ - Services Mark

نام تجاري^۱، نشانه جغرافيايي^۲، طرح صنعتي^۳، طرح ساخت مدار يکپارچه^۴، حمايت در برابر رقابت غير منصفانه^۵ و حمايت از اسرار تجاري^۶ است.^۷

۲-۱- تعريف حقوق مالکيت ادبي و هنري

حقوق مالکيت ادبي و هنري که با مسامحه به آن حق مؤلف نيز گفته مي‌شود شاخه ديگري از حقوق مالکيت فکري است که به حمايت از اثر فکري^۸ در زمينه ادبيات و هنر مانند کتاب، رساله، شعر، نمايشنامه، ترانه، سرود، آثار سينمايي، نقاشي، پيکره، عکس و... مي‌پردازد. از حقوق مالکيت ادبي و هنري تعاريف گوناگوني ارائه شده است: «مجموعه حقيقي است که قانون براي آفريننده (خالق اثر) نسبت به مخلوق اندیشه و هوش او مي‌شناسد. اين حقوق عبارتست از حق انحصاري بهره‌برداري از آفرينه (اثر) براي مدت محدود به سود آفريننده آن و پس از مرگ براي ورثه او.»^۹

«حق مؤلف عبارت است از سلطه و اختيارات مؤلف بر اثرش که آن را خلق کرده يا بوجود آورده است.»^{۱۰}

به عبارت ديگر، پديد آورنده به جهت آفرينش اثر ادبي و هنري از حقوق مادي نسبت به آن برخوردار مي‌شود که شامل حق نشر، تکثير، توجه، عرضه، اجرا و نمايش و... است.

^۱ - Trade Name

^۲ - Geographical Indications

^۳ - Industrial Design

^۴ - Layout Design (Topographies) of Integrated Circuits

^۵ - Protection Against Unfair Competition

^۶ - Protection of Undisclosed Information

^۷ - Paris Convention for the Protection of Industrial Property, Paragraph (2), Article (1)

^۸ - Oeuvre (Work)

^۹ - مشيريان، محمد، حق مؤلف و حقوق تطبيقي، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۹، ص ۱۵

^{۱۰} - جعفري لنگرودي، محمد جعفر، حقوق اموال، چاپ دوم، انتشارات گنج دانش، تهران، ۱۳۷۰، ص ۱۶۴

قانونگذار ایران تعریف جامعی از اثر فکری ارائه ننموده است. در ماده ۱ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ چنین آمده است: «... به آنچه از راه دانش یا هنر یا ابتکار... پدید می‌آید، بدون در نظر گرفتن سلیقه یا روشی که در بیان یا ظهور و یا ایجاد آن به کار رفته «اثر» اطلاق می‌شود.» این تعریف نه تنها جامع نیست و اوصاف اساسی یک اثر فکری را شامل نمی‌شود بلکه فاقد وصف مانعیت است و اختراعات و اکتشافات را هم که موضوع حقوق مالکیت ادبی و هنری نیستند، در بر می‌گیرد.

باتوجه به تعاریف گفته شده می‌توان گفت که: «حق پدید آورنده (حق مؤلف) عبارتست از حق مشروع و قانونی و دارای ضمانت اجرایی که برای حفظ حقوق مادی و معنوی پدید آورنده و بهره‌برداري از این حقوق به پدید آورنده آثار اصیل و ابتکاری تعلق می‌گیرد.»^۱

۲- سیر تاریخی حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری

پیشینه قوانین داخلی ایران در حمایت از حقوق مالکیت فکری کوتاه‌تر از پیشینه حمایت بین‌المللی است اگر چه حمایت بین‌المللی در مقایسه با حمایت داخلی بسیار پیچیده‌تر است و نیاز به توافق بین دولت‌ها دارد ولی می‌توان دید که سابقه حمایت از حقوق مالکیت صنعتی به نیمه دوم قرن نوزدهم (کنوانسیون ۱۸۸۳ پاریس) برمی‌گردد و از این لحاظ نیز حمایت از حقوق مالکیت صنعتی پیشینه تاریخی طولانی‌تری نسبت به مالکیت ادبی و هنری دارد.

۲-۱- پیشینه حمایت کیفری از حقوق مالکیت صنعتی

در سطح داخلی حمایت از مالکیت صنعتی رسماً با تصویب «قانون علامات صنعتی و تجاری» در سال ۱۳۰۴ آغاز شد این قانون ضمانت اجرایی کیفری برای متخلفان از مفاد قانون پیش‌بینی نکرده بود اما کمتر از ده ماه بعد با تصویب «قانون مجازات عمومی» نخستین حمایت کیفری قانونگذار ایران از مالکیت صنعتی به عمل آمد. در این قانون و در ذیل فصل یازدهم با عنوان «دسیسه و تقلب در کسب و تجارت» به ویژه از مواد ۲۴۴ به بعد قسمت عمده‌ای از جرایم مرتبط با حقوق مالکیت صنعتی پیش‌بینی شد. ماده ۲۴۴ به جرم‌انگاری رقابت مکارانه پرداخته بود طبق این ماده: «الف- رقابت مکارانه ممنوع و مرتکب به حبس

^۱ -الستی، ساناز، حقوق کیفری مالکیت ادبی و هنری، چاپ اول، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۳، ص ۱۵

تأدیبی از سه ماه تا شش ماه و به مجازات نقدی از صد تا پانصد تومان و یا به یکی از این دو مجازات محکوم خواهد شد. رقابت مکارانه عبارت است از این که تاجری برای انصراف مردم از خرید یا استعمال متاعی مشابه متاع خود به وسیله اسباب چینی یا نسبت‌های کذب یا به طور کلی به هر وسیله متقلبانه دیگر متوسل شده و به طور مستقیم یا غیر مستقیم تلویحاً یا تصریحاً درصدد معیوب یا نامرغوب جلوه دادن آن متاع برآید. ب- هر کس جنسی را به جای جنس دیگر قلمداد کرده یا کم بفروشد و به طور کلی هر کس مشتری را از حیث کمیت یا کیفیت میباید فریب دهد به حبس تأدیبی از یک الی شش ماه و به تأدیه غرامت از ده الی صد تومان و یا به یکی از این دو مجازات محکوم خواهد شد و اگر عمل مزبور نسبت به فلزهای قیمتی یا عیار آنها یا احجار کبیره باشد مرتکب به یک سال الی سه سال حبس تأدیبی و پانصد الی پنج هزار تومان غرامت و یا به یکی از این دو مجازات محکوم می‌گردد. مجازات اخیر درباره کسانی نیز مقدر است که اشیای نوساخته را به جای اشیای عتیقه قلمداد کرده و مشتری را فریب دهند.»

در ماده ۲۴۹ استعمال متقلبانه علایم صنعتی یا تجاری جرم تلقی شد. براساس این ماده: «الف- هر کس نسبت به علامت تجاری ثبت شده در ایران عالمی مرتکب یکی از اعمال ذیل شود به حبس تأدیبی از سه ماه الی سه سال و به جزای نقدی از صد الی هزار تومان و یا به یکی از این دو مجازات محکوم خواهد شد:

- ۱- هر کس علامت تجاری غیر را جعل یا با علم به مجعول بودن آن استعمال کند
- ۲- هر کس علامت تجاری غیر را بدون اجازه صاحب علامت استعمال کند اعم از اینکه در روی اوراق و اسناد یا اعلانات و قبوض و امثال آنها باشد یا در روی محصولات.
- ۳- هر کس محصولی را به معرض فروش گذاشته و یا به فروش برساند که در روی آن محصول علامت مجعول و یا علامتی باشد متعلق به غیر که صاحب علامت اجازه استعمال آن را نداده.

۴- هر کس علامت تجاری غیر را خواه با الحاق و خواه با کسر و خواه با تغییر دادن قسمتی از خصوصیات آن تقلید کند به نحوی که مشتری عادی یعنی کسی که اطلاعات مخصوصه ندارد فریب بخورد و یا با علم به تقلیدی بودن آن علامت را استعمال کند.

۵- هر کس محصولی را که دارای علامت مجعول یا تقلیدی بوده و یا دارای علامتی است که من غیر حق استعمال شده است از ایران صادر و یا به مملکت وارد کند.

در تمام موارد فوق اگر مرتکب مستخدم یا کارگر یا نماینده فعلی یا سابق صاحب علامت باشد یا کسی باشد که با صاحب علامت طرف معاملات تجارتي بوده است به حداکثر مجازات مذکور فوق محکوم خواهد شد. شروع به جرم‌های فوق مستلزم دو ماه تا يك سال حبس تأدیبی یا بیست تومان تا دویست تومان جزای نقدي خواهد بود.

ب- اشخاص ذیل به حبس تأدیبی از هشت روز تا شش ماه و به جزای نقدي از ده الي سیصد تومان و یا به یکی از این دو مجازات محکوم خواهند شد:

۱- کسانی که علامت تجارتي اجباري را در روی محصولی که اجباراً باید دارای آن علامت باشد استعمال نکنند .

۲- کسانی که عالماً محصولی را به معرض فروش گذاشته یا بفروشد که دارای علامتی نباشد که برای آن محصول اجباري است.

ج- هر تجاوزی که نسبت به حق صاحب ورقه اختراعي که به موجب علایم و اختراعات داده شده به عمل آید خواه با ساختن محصولات و خواه با استعمال وسایلی که موضوع ورقه اختراع اوست جعل محسوب و موجب سه الي شش ماه حبس تأدیبی یا صد الي هزار تومان جزای نقدي و یا هر دو مجازات خواهد بود. اشخاصی نیز که این گونه محصولات را با علم به مجعول آن به ایران وارد یا از ایران صادر کنند یا در ایران به معرض فروش گذاشته و یا به فروش رسانند محکوم به مجازات فوق خواهند شد.

د- در موارد ذیل مرتکب به حبس تأدیبی از شش ماه تا دو سال محکوم خواهد شد:

اولاً- در صورتی که جاعل کارگر یا مستخدمی باشد که در کارخانه یا مؤسسه مخترع مستخدم یا کارگر بوده .

ثانیاً- در صورتی که جاعل یا مستخدم یا کارگر مخترع تبانی یا شرکت نموده و به دستیاری او از طرق فنی موضوع اختراع اطلاع یافته باشد در این صورت کارگر یا مستخدم مزبور هم مطابق مجازات متهم اصلي مجازات خواهد شد.

ه- هر کس نظر به مقام فنی یا مقام امانت‌داری خود از اسرار راجعه به اختراع یا طرز اجرای اختراعی مطلع شده و آن را افشا و یا به طرق دیگری سوء استفاده نماید به حبس تأدیبی از یک سال تا سه سال محکوم خواهد شد.»

قانون تعزیرات مصوب ۱۳۶۲ نیز با تکرار فصل یازدهم قانون مجازات عمومی با عنوان «دسیسه و تقلب در کسب و تجارت» به حمایت کیفری از مالکیت صنعتی پرداخت. در ماده ۱۲۲ قانون تعزیرات سال ۶۲ آمده بود که: «هر کس علامت تجاری ثبت شده در ایران را عالمًا جعل کند یا با علم به مجعول بودن استعمال نماید یا در روی اوراق و اعلانات یا روی محصولات قرار دهد یا با علم به مجعول بودن به معرض فروش گذاشته یا به فروش برساند یا با الحاق یا کسر یا تغییر قسمتی از خصوصیات آن تقلید کند به نحوی که موجب فریب مشتری شود به مجازات شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم خواهد شد.»

در ماده ۱۲۵ آن به افشای اسرار اشاره شده که با اضافه کردن قید «مضر به مصالح عمومی» بیشتر درصد حمایت از تبعات افشای اسرار راجع به اختراع به نظم عمومی و روابط اجتماعی است تا حمایت از صاحب سر و ورقه اختراع. به موجب این ماده: «هر کس نظر به مقام فنی یا به مقام امانت‌داری خود از اسرار راجع به اختراع یا طرز اجرای اختراعی مطلع شده و آن را به نحوی که مضر به مصالح عمومی باشد، افشا یا به طریق دیگری سوء استفاده نماید به حبس از یک سال تا سه سال محکوم خواهد شد.»

با تصویب قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۵ حمایت کیفری از مالکیت صنعتی تضعیف شد و مواد مربوط به «دسیسه و تقلب در کسب و تجارت» حذف شد و در این قانون تقریباً نمی‌توان سراغی از جرایم علیه مالکیت صنعتی گرفت مگر به طور ضمنی و در موارد خاص مانند ماده ۵۲۹ که اشعار می‌دارد: «هر کس مهر یا منگنه یا علامت یکی از شرکت‌های غیر دولتی را که مطابق قانون تشکیل شده است یا یکی از تجارتخانه‌ها را جعل کند یا با علم به جعل استعمال نماید، علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از سه ماه تا دو سال محکوم خواهد شد.»

هم چنین در سایر قوانین مرتبط به طور پراکنده به حمایت کیفری از مالکیت صنعتی اشاره دارند و از آن جمله می‌توان به «قانون حمایت از حقوق پدید آورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای» مصوب ۱۳۷۹ اشاره نمود و ماده ۱۳ این قانون حمایت کیفری از پدید آورندگان

نرم افزارهاي رایانه‌اي به عمل آورده است و ناقض حقوق آنها را علاوه به جبران خسارت، مستوجب حبس از نود و يك روز تا شش ماه و جزاي نقدي از ده ميليون تا پنجاه ميليون ريال دانسته است. بايد توجه داشت كه نرم افزارهاي رایانه‌اي مي‌توانند با احراز شرايط در قالب اختراع نیز مطرح شوند همان طور كه در بخش سوم آيين‌نامه قانون فوق‌الذکر به آن اشاره شده است و نیز طبق ماده ۲۲ آيين‌نامه نیز مقرر شده است كه: «حقوق دارنده ورقه ثبت اختراع نرم افزار همان است كه در قانون ثبت علايم و اختراعات و اصطلاحات بعدي آن مشخص شده است.»

هم چنين مي‌توان به قوانين ديگري نیز اشاره نمود كه به حمايت كيفري از حقوق مالكيت صنعتي پرداخته‌اند. «قانون تجارت الكترونيكي» مصوب ۱۳۸۲ در ماده ۷۵، نقض اسرار تجاري و در ماده ۷۶، نقض علايم تجاري در بستر مبادلات الكترونيكي را جرم‌انگاري نموده است. در سال ۸۲ «قانون ثبت ارقام گياهي و كنترل و گواهي بذر و نهال» در حمايت از نوآوري‌هاي ارقام گياهي به تصويب رسيد. در کنار قوانين ياد شده، «قانون حمايت از نشانه‌هاي جغرافيايي» مصوب ۱۳۸۳ و آيين‌نامه اجرائي آن در سال ۸۴ به تصويب رسیده است و در نهايت آخرين و مهم‌ترين قانوني كه در سال‌هاي اخير در باب حمايت از حقوق مالكيت صنعتي به تصويب رسیده است، «قانون ثبت اختراعات، طرح‌هاي صنعتي، علايم و نام‌هاي تجاري» مصوب ۱۳۸۶ است و آيين‌نامه اجرائي آن مصوب ۱۳۸۷ است.

۲-۲- پيشينه حمايت كيفري از حقوق مالكيت ادبي و هنري

پيشينه تاريخي حمايت از مالكيت ادبي و هنري در ايران چندان طولاني نيست. به نظر مي‌رسد بحث جدي در خصوص حق مؤلف در ايران به تصويب اولين قوانين مربوط به حقوق پديدآورندگان در ۱۵ مرداد ۱۳۱۰ برمي‌گردد. در قانون مجازات عمومي مصوب ۱۳۱۰ و در ذيل فصل يازدهم با عنوان «دسيسه و تقلب در كسب و تجارت»، مواد ۲۴۵-۲۴۶-۲۴۷ و ۲۴۸ به حقوق مالكيت ادبي و هنري اشاره داشت ولي تعريف مستقلي از اين حقوق ارائه نكرده بود و به ضمانت اجراهاي كيفري آن پرداخته بود. برابر ماده ۲۴۵ قانون مجازات عمومي: «هر كس تصنيف يا تاليف ديگري را اعم از كتاب و رساله و نقشه و تصوير و غيره بدون اجازه مصنف يا مؤلف يا كسي كه حق تاليف را از مصنف يا مؤلف